

Σύγκριση

Τόμ. 17 (2006)

Όψεις της Ελλάδας στο έργο του Ιουλίου Βερν

Ουρανία Πολυκανδριώτη

doi: [10.12681/comparison.10222](https://doi.org/10.12681/comparison.10222)

Copyright © 2016, Ουρανία Πολυκανδριώτη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πολυκανδριώτη Ο. (2017). Όψεις της Ελλάδας στο έργο του Ιουλίου Βερν. *Σύγκριση*, 17, 179–190.
<https://doi.org/10.12681/comparison.10222>

Όψεις της Ελλάδας στο έργο του Ιουλίου Βερν

Ο Ιούλιος Βερν, ξεχωριστή φυσιογνωμία του 19ου αιώνα, λάτρης της τεχνολογικής εξέλιξης και της επιστημονικής γνώσης σε μια εποχή σημαντικών κοινωνικοπολιτικών ζυμώσεων και αναζητήσεων, παρουσιάζει μια γεωγραφική οικουμενικότητα στο έργο του, που αντανακλά και ένα οικουμενικό ανθρωπιστικό ιδεώδες. Η πίστη του στον άνθρωπο, στις δυνατότητές του, στην ανεξαρτησία του, αλλά και η ρεαλιστική γνώση των αδυναμιών του, θέτουν τα όρια μέσα στα οποία κινούνται κατά κανόνα οι ήρωές του.

Η Ελλάδα δεν λείπει από το γεωγραφικό –επίγειο, υπόγειο και υποθαλάσσιο– πανόραμα των μυθιστορημάτων του, και φυσικά ούτε και οι αναφορές στην αρχαιοελληνική γραμματεία. Ωστόσο, ποια εικόνα της Ελλάδας εμπνέει και ενδιαφέρει τον Ιούλιο Βερν; Η εικόνα της αρχαιολατρίας που διαμορφώθηκε στην ευρωπαϊκή συνείδηση κυρίως του 18ου αλλά και του 19ου αιώνα, η ρομαντική φιλελληνική εικόνα της Επανάστασης ή η εικόνα του νέου ελληνικού κράτους, που παλεύει για τη συγκρότηση μιας εκουγχρονομένης ταυτότητας;

Την εποχή κατά την οποία ο Ιούλιος Βερν συγγράφει το ευρύ μυθιστορηματικό του έργο,¹ η Ελλάδα διανύει την πρώτη της πεντηκονταετία ως ελληνικό κράτος. Ο απόηχος της επανάστασης αλλά και του φιλελληνικού ρεύματος στην Ευρώπη έχει αμβλυνθεί σημαντικά,² ωστόσο το ενδιαφέρον για την τύχη του νέου κράτους αποτελεί προτεραιότητα για τις δυνάμεις που ήθελαν να το ελέγξουν. Η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή στην Αθήνα, που ιδρύθηκε το 1848, αποβαίνει ένα νευραλγικό σημείο αναφοράς του γαλλικού ενδιαφέροντος για την Ελλάδα και συντονίζει ποικίλες ενέργειες.³ Μέλη της σχολής αλλά και διπλωματικοί ανταποκριτές περιηγούνται τον ελληνικό χώρο και δημοσιεύουν τακτικά ελληνικού ενδιαφέροντος άρθρα στον γαλλικό και ευρωπαϊκό τύπο, καθώς και αυτοτελείς μελέτες και περιηγητικές αφηγήσεις.

Η κινητήρια δύναμη του Ιουλίου Βερν για να συγγράψει, όπως ομολόγησε και ο ίδιος σε συνέντευξή του το 1895, ήταν το πάθος του για τη γεωγραφία.⁴ Παρακολούθουσε με προσοχή το έργο των διαφόρων θαλάσσιων και χερσαίων αποστολών, που πλούτιζαν τις γνώσεις των ευρωπαίων συγχρόνων του για απομακρυσμένες και άγνωστες περιοχές, όπως για παράδειγμα για τις πολικές περιοχές ή την αφρικανική ενδοχώρα. Παράλληλα, τον απασχολούσε ιδιαίτερος η επέκταση των αυτο-

κρατοριών και οι συνακόλουθες αφηγήσεις και περιγραφές εξωτικών χωρών και λαών.⁵ Ήταν τακτικός συνδρομητής και προσεκτικός αναγνώστης του περιοδικού τύπου καθώς και των γεωγραφικών και περιηγητικών εκδόσεων της εποχής,⁶ ενώ το 1865 έγινε μέλος της Γεωγραφικής Εταιρείας του Παρισιού. Σύμφωνα με τον ίδιο, ανάμεσα στα έντυπα που συμβουλευόταν συγκαταλέγεται η *Revue des Deux Mondes*, καθώς και το γεωγραφικό περιοδικό *Le Tour du Monde*, που είναι γνωστό ότι τακτικά δημοσίευαν άρθρα για την Ελλάδα. Ο Βερν αποδελτίωνε συστηματικά τα έντυπα που λάμβανε και καταχώριζε θεματικά τις πληροφορίες του, στις οποίες και βασιζόταν όταν έγραφε τα μυθιστορήματά του.⁷ Γνωρίζουμε επίσης ότι είχε πραγματοποιήσει ο ίδιος δύο ταξίδια στη δυτική Μεσόγειο με την τρίτη κατά σειρά και μεγαλύτερη σε μέγεθος θαλαμηγό του «Saint-Michel III», το 1878 και το 1884. Το 1884, εκτός από την Αλγερία, τη Μάλτα και την Ιταλία σχεδίαζε να προχωρήσει και προς τις πόλεις της Αδριατικής. Ωστόσο, μια καταιγίδα ανέκοψε την πορεία του ταξιδιού· ο Βερν αποβιβάστηκε στη Σικελία και συνέχισε το ταξίδι του περιηγούμενος πόλεις της Ιταλίας από ξηράς.⁸ Έτσι, από όσο γνωρίζουμε, ο Ιούλιος Βερν δεν επισκέφθηκε ποτέ το Αιγαίο.

Το ενδιαφέρον του Ιουλίου Βερν για την Ελλάδα δεν έχει χαρακτήρα αρχαιολατρικό ούτε και ρομαντικά φιλελληνικό. Η ελληνική θεματολογία, αρχαία και σύγχρονη, τοποθετείται σε ένα ρεαλιστικό πλαίσιο ανθρωπιστικών αξιών αλλά και επιστημονικής και γεωγραφικής φιλοπεριέργειας. Οι γνώσεις του για την Ελλάδα είναι εκείνες που είχε κάθε ευρωπαίος λόγιος κλασικής παιδείας, αλλά συγχρόνως προέρχονται και από τις διαδεδομένες πληροφορίες της σύγχρονης ιστορίας και πολιτικής όσο και από τις άφθονες περιηγητικές εκδόσεις.

Η αρχαία ελληνική γραμματεία χρησιμοποιείται στα έργα του Βερν αποκομμένα από το ιστορικό και γεωγραφικό της πλαίσιο και λειτουργεί ως οικουμενικό πρότυπο των πνευματικών επιτευγμάτων του ανθρώπινου γένους. Η βιβλιοθήκη του πλοίαρχου Νέμο στον Ναυτίλο περιλαμβάνει αρχαίους συγγραφείς, οι οποίοι όχι μόνο συγκαταλέγονται στους σοφούς του κόσμου, υποδηλώνοντας το πιο αξιοθαύμαστο επίπεδο της ανθρώπινης σκέψης, αλλά συγχρόνως επισημαίνουν τη χρονική και θεματική ευρύτητα των ενδιαφερόντων⁹ καθώς και τη γλωσσική ποικιλία των γνώσεων του πλοίαρχου, που ήταν ικανός να διαβάζει τα πρωτότυπα κείμενα.¹⁰ Το ίδιο το όνομα του πλοίαρχου (Nemo), που στα λατινικά σημαίνει «κανένας», παραπέμπει ευθέως στον ομηρικό Οδυσσεά, όπως άλλωστε και οι περιπλανήσεις του. Βέβαια το κύριο μέρος της βιβλιοθήκης καταλαμβάνουν έργα επιστημονικά, τεχνολογικά και φυσιογνωστικά,¹¹ προδίδοντας έτσι και τις προτιμήσεις του ίδιου του Βερν, ενώ συγχρόνως αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο κυρίως χρησιμοποίησε την αρχαία γραμματεία στο έργο του.

Αρχαίοι και σύγχρονοι συγγραφείς και καλλιτέχνες αναφέρονται ως πρότυπα της ανθρώπινης διάνοιας και δημιουργίας στο *Autour de la lune*. Οι κάτοικοι της Σελήνης, του μικρού αυτού πλανήτη, αν πράγματι υπάρχουν, είναι σίγουρα αρχαιότεροι από τους κατοίκους της γης, και αν είναι βιολογικά πλασμένοι όπως ακριβώς είναι και οι άνθρωποι, τότε θα πρέπει να έχουν ήδη περάσει όλα τα στάδια της γήινης σκέψης και δημιουργίας και να έχουν ήδη πραγματοποιήσει όλες τις ανακαλύψεις του ανθρωπίνου πνεύματος. Έτσι, οι κάτοικοι της Σελήνης θα πρέπει να έχουν ήδη καλλιτέχνες όπως ο Φειδίας, ο Μιχαήλ Άγγελος και ο Ραφαήλ, ποιητές όπως ο Όμηρος, ο Βιργίλιος, ο Μίλτων, ο Λαμαρτίνος και ο Ουγκώ, φιλοσόφους όπως ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Ντεκάρτ και ο Καντ.¹² Πέρα από την πίστη στη βιολογική νομοτέλεια που υποδηλώνεται από το κείμενο του Βερν, διαπιστώνουμε τη βασική του πεποίθηση ότι τα μεγάλα έργα του πνεύματος είναι διαχρονικά, υπερεθνικά, ανήκουν σε ολόκληρη την ανθρωπότητα, την οποία και χαρακτηρίζουν.

Οι αναφορές του Βερν στον Όμηρο, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη¹³ απαντούν στα μυθιστορήματά του, χωρίς όμως να έχουν χαρακτήρα φιλολογικό, φιλοσοφικό ή ακόμα και αρχαιολατρικό. Ο Όμηρος εμφανίζεται σαν ένας γέρον επικός τροβαδούρος, όχι τόσο σε αρχαιοελληνικό πλαίσιο, αλλά συνδέοντας με τη σεβάσμια μορφή του, μέσα από χαρακτηριστικές παρομοιώσεις, εντελώς απομακρυσμένα πλάτη και μήκη της γης. Ο Νεντ, ήρωας του *Είκοσι χιλιάδες λεύγες κάτω από τη θάλασσα*, διηγείται τις περιπέτειές του στις πολικές θάλασσες σαν ένας άλλος Όμηρος, Καναδός όμως, που τραγουδάει την *Ιλιάδα* των υπερβόρειων θαλασσών.¹⁴ Στο ίδιο μυθιστόρημα, η εικόνα του Ομήρου με τη λύρα του χρησιμοποιείται ως παρομοίωση για την περιγραφική αναπαράσταση μορφικά παράξενων ψαριών που απαντούν στη Μεσόγειο.¹⁵ Η οικουμενική και ολιστική διάσταση που απορρέει από τέτοιου τύπου ανόμοιες και ετερογενείς συζεύξεις είναι χαρακτηριστική της μυθιστορηματικής δημιουργίας του Βερν, της οποίας κοινή βάση είναι η οικουμενικότητα της ανθρώπινης γνώσης.

Αντίστοιχα, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης χρησιμοποιούνται κυρίως για να πιστοποιηθούν τα διάφορα αξιοπερίεργα του κόσμου. Τα ονόματά τους συνήθως εμφανίζονται κοντά σε εκείνα λατίνων λογίων (του Πλίνιου ή του Οβίδιου), είτε για να τονιστεί η παλαιότητα φυσιογνωστικών πληροφοριών και τεχνολογικών ανακαλύψεων¹⁶ είτε για να τεκμηριωθούν με μια χροιά αναμφισβήτητης επιστημονικότητας οι πλέον αξιοπερίεργες, ή ακόμη και εξωτικές, αναφορές που ο Βερν παραθέτει στο εκάστοτε μυθιστόρημά του. Έτσι, το τεράστιο θαλάσσιο τέρας που φοβίζει τους ναυτικούς στο *Είκοσι χιλιάδες λεύγες κάτω από τη θάλασσα* φέρνει στο νου όλα τα αντίστοιχα τέρατα που έχουν κατά καιρούς αναφερ-

θεί, ακόμα και από τον Αριστοτέλη ή τον Πλίνιο,¹⁷ όπως επίσης οι αργοναύτες ή ναυτίλοι, ψάρια που απαντούν στον Ινδικό Ωκεανό κι έχουν και αυτά εντοπιστεί από τους έλληνες και λατίνους σοφούς.¹⁸

Ο μύθος της Ατλαντίδας, έτσι όπως περιγράφεται από τον Πλάτωνα στους διαλόγους του Τίμαιου και του Κριτία, ήταν φυσικό να απασχολήσει το φιλοπερίεργο και φιλέρευνο πνεύμα του Βερν. Ο πλοίαρχος Νέμο, σε μια υποθαλάσσια περιήγησή του με σκάφανδρο στα στενά του Γιβραλτάρ, συνοδευόμενος από τον Ανοράξ, εμφανίζεται να εντοπίζει την τοποθεσία της βυθισμένης Ατλαντίδας εκεί όπου την τοποθετεί και ο Πλάτωνας, στον Ατλαντικό ωκεανό, έξω από τις στήλες του Ηρακλέους. Η λεπτομερής αναφορά του Βερν στο κείμενο του Πλάτωνα και η περιγραφή των ερειπίων της Ατλαντίδας, που φέρει αρχιτεκτονικά γνωρίσματα της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας, καταλαμβάνει το κεφάλαιο ΙΧ του β' μέρους στο *Είκοσι χιλιάδες λεύγες κάτω από τη θάλασσα*, που έχει τίτλο «Μια εξαφανισμένη ήπειρος». Ο απομονωμένος από τη σύγχρονη ζωή πλοίαρχος Νέμο φαίνεται να βρίσκει καταφύγιο σε μια βυθισμένη ουτοπία του παρελθόντος, ικανή να τροφοδοτήσει τόσο τη φιλοσοφική και πολιτική σκέψη όσο και το επιστημονικό ενδιαφέρον στις μυθοπλαστικές αναζητήσεις του Ιουλίου Βερν.

Παράλληλα όμως, η φυσιογνωστική περιέργεια και η διδακτική διάθεση του Ιουλίου Βερν οδηγεί τον Νέμο κοντά στη Σαντορίνη, προκειμένου να κάνει τις σχετικές αναφορές για την ηφαιστειακή δράση της περιοχής. Οι πληροφορίες που παραθέτει ο Βερν αναφέρουν τις ιστορικά γνωστές εκρήξεις του 19 μ.Χ. και του 69 μ.Χ., την ανάδυση στην επιφάνεια νέων νησίδων, καθώς και τη δημιουργία της Νέας και της Παλαιάς Καμένης.

Οι αναφορές του Βερν στη σύγχρονη του Ελλάδα ξεφεύγουν και αυτές αρκετά από το ιστορικό τους πλαίσιο για να αναχθούν σε πρότυπα οικουμενικών αξιών. Ο πλοίαρχος Νέμο, στο *Είκοσι χιλιάδες λεύγες κάτω από τη θάλασσα*, έχει κρεμασμένα στον τοίχο της καμπίνας του, στο εσωτερικό του Ναυτίλου, τα πορτραίτα σημαντικών ανδρών, των οποίων «η ύπαρξη ήταν μια διαρκής αφοσίωση σε μια μεγάλη ιδέα της ανθρωπότητας». Ανάμεσά τους και ο Μάρκος Μπότσαρης, «ο Λεωνίδας της σύγχρονης Ελλάδας», ήρωας της ελληνικής επανάστασης, ευρύτερα γνωστός στο γαλλικό κοινό χάρη στην ποίηση του Βίκτωρος Ουγκώ. Η περιήγηση του Ναυτίλου στον υποθαλάσσιο χώρο της Μεσογείου τον φέρνει κοντά και στα ελληνικά νησιά. Το κεφάλαιο VI (β' μέρος) του μυθιστορημάτων επιγράφεται «Το ελληνικό Αρχιπέλαγος». Πλησιάζοντας την Κρήτη, ο πλοίαρχος Νέμο εμφανίζεται να δίνει χρήματα σε έναν μυστηριώδη δύτη. Αργότερα αποκαλύπτεται ότι τα χρήματα αυτά προορίζονταν για τη στή-

ριξη της κρητικής εξέγερσης του 1866. Οι μελετητές έχουν επανειλημμένα υπογραμμίσει την πολιτική διάσταση του έργου του Ιουλίου Βερν, που βασίζεται σε ένα ανθρωπιστικό ιδεώδες ενάντια σε κάθε τυραννία υποστηρίζοντας την αυτοδυναμία, την ανεξαρτησία και την αυτοδιάθεση των λαών.¹⁹ Στο πλαίσιο αυτό ο πλοίαρχος Νέμο, διαπλέοντας τη Μεσόγειο, δεν θα μπορούσε να σταθεί αδιάφορος απέναντι στην κρητική εξέγερση. Έχει μάλιστα υποστηριχθεί ότι η μορφή του πλοίαρχου είναι εμπνευσμένη από τον γάλλο επαναστάτη Gustave Flourens, ο οποίος είχε συμμετάσχει στον αγώνα των Κρητών. Η έρευνα ωστόσο απέδειξε ότι η άποψη αυτή δεν ευσταθεί.²⁰

Κατά τη δεκαετία του 1870 σημειώνεται μια σημαντική κάμψη του εκδοτικού ενδιαφέροντος της Γαλλίας για την Ελλάδα, που οφείλεται σε ποικίλους κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες. Η επιστημονική και περισσότερο εξειδικευμένη επισκόπηση του σύγχρονου ελληνισμού, η οποία έχει ουσιαστικά πάρει τη θέση των παλαιότερων γενικευμένων περιηγητικών περιγραφών, δεν αφήνει πια πολλά περιθώρια σε ρομαντικές αναβιώσεις του αρχαιοελληνικού παρελθόντος. Η αρχαιολατρία των «ρομαντικών προσκυνητών» στον ελληνικό χώρο μεταφέρεται τώρα στα αμφιθέατρα των γαλλικών πανεπιστημίων και απολαμβάνει μια επιστημονικότερη και περισσότερο ακαδημαϊκή προσέγγιση. Παράλληλα, η αμφισβήτηση της γενεαλογικής συνέχειας των Ελλήνων από τον Fallmerayer είχε και τον αντίκτυπό της στην οπτική της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης. Ένα σημαντικό κίνητρο για την ανακάλυψη της σύγχρονης Ελλάδας μέσα από τα ερείπια του αρχαίου παρελθόντος της τείνει να εκπέσει. Η σύγχρονη Ελλάδα, στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, είναι σαφές πλέον ότι δεν αντανακλά ούτε τον κλασικό πολιτισμό ούτε τον δυτικό εκσυγχρονισμό αλλά ούτε και τον εξωτισμό της Ανατολής.

Εκτός όλων αυτών, ένα απρόοπτο περιστατικό, η αιχμαλωσία στο Πικέρμι και τελικά η σφαγή στο Δήλεσι, το 1870, μιας ομάδας άγγλων περιηγητών (μελών του διπλωματικού σώματος) από συμμορία ληστών έμελλε να κινητοποιήσει την ελληνική κυβέρνηση και τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων στην Αθήνα και να αποτελέσει το έναυσμα για μια σειρά δυσφημιστικών για την Ελλάδα δημοσιευμάτων στον ευρωπαϊκό τύπο. Η Ελλάδα χαρακτηρίστηκε «φωλιά ληστών και πειρατών», «ντροπή για τον πολιτισμό», «χώρα ημισλάβων, ημιελλήνων και ημιβαρβάρων», ενώ ο Έλληνας ταυτιζόταν στη συνείδηση των ξένων λαών με τον απατεώνα και τον αγύρτη.²¹ Οι προσπάθειες των ελληνικών κυβερνήσεων να εξαλείψουν το πράγματι σοβαρό πρόβλημα της ληστείας στην ελληνική ύπαιθρο δεν εξάλειψαν την εικόνα αυτή της Ελλάδας από τα κείμενα των ξένων διπλωματικών ανταποκριτών και περιηγητών, που έβλεπαν τη

μετάλλαξη της κλέφτικης και ηρωικής παράδοσης της Επανάστασης σε ληστρική και εγκληματική δραστηριότητα. Γάλλοι ταξιδιώτες ποικίλων κινήτρων συνεχίζουν να διατρέχουν τον ελληνικό χώρο για να περιγράψουν τελικά τη δυσκολία εκσυγχρονισμού της Ελλάδας και την πολιτισμική ένδεια των κατοίκων της, που κατά γενική ομολογία απέχουν εντυπωσιακά από τους σοφούς προγόνους τους.

Σε αυτό το κλίμα, ο Henri Belle, γραμματέας της γαλλικής πρεσβείας στην Αθήνα, δημοσίευσε *To Ταξίδι στην Ελλάδα*, σε 21 συνέχειες, στο γεωγραφικό και ταξιδιωτικό περιοδικό *Le Tour du Monde*, ενώ το 1881 εκδόθηκε και σε αυτοτελή τόμο. Ο Belle πραγματοποίησε τρία ταξίδια (1861, 1868 και 1874) και στις αναλυτικές περιγραφές του δεν παρέλειψε να αναφερθεί στο πρόβλημα της ληστείας. Μολονότι αναγνωρίζει τα κατασταλτικά μέτρα που πήρε η κυβέρνηση για την εξάλειψη του φαινομένου, θεωρεί ωστόσο ότι το πρόβλημα δεν έχει αντιμετωπιστεί ριζικά και ότι η ληστεία μπορεί να αναζωπυρωθεί με την πρώτη ευκαιρία. Ο Ιούλιος Βερν γνώριζε το κείμενο του Henri Belle, το οποίο, σύμφωνα με δική του μαρτυρία, αποτέλεσε μια από τις πηγές του για να γράψει το αμιγώς ελληνικού ενδιαφέροντος μυθιστόρημά του *L'Archipel en feu*. Το σύντομο αυτό μυθιστόρημα γράφτηκε το 1884 και δημοσιεύθηκε σε συνέχειες στην εφημερίδα *Le Temps*. Μεταφράστηκε πάραυτα στα ελληνικά από την Ελένη Κανελλίδου και δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Καιροί* την ίδια χρονιά (2.7.1884-1.1.1885), προκαλώντας έντονες αντιδράσεις με σκοτεινό πολιτικό παρασκήνιο.²² Ας σημειωθεί ότι το μυθιστόρημα μετέφρασε αργότερα και ο Νίκος Καζαντζάκης με τον τίτλο *Οι πειραταί του Αιγαίου*.

Μολονότι το έργο γράφτηκε το 1883, τοποθετείται χρονικά σε μια από τις τελευταίες περιόδους της ελληνικής Επανάστασης, από τις 18 Οκτωβρίου 1827 έως τις 7 Σεπτεμβρίου 1828. Κεντρικός θεματικός του άξονας είναι η πειρατεία και η ερωτική περιπέτεια. Ο μανιάτης πειρατής Νικόλας Στάρκος λυμαίνεται το Αιγαίο και επιδίδεται στο σκλαβοπάζαρο με την οικονομική στήριξη ενός κερκυραίου τραπεζίτη. Βασικός του αντίπαλος είναι ένας γάλλος φιλέλληνας που, σε αντίθεση με τον ίδιο, είναι έτοιμος να δώσει και τη ζωή του για την ανεξαρτησία της Ελλάδας. Αντικείμενο της έριδας, η ωραία κόρη του τραπεζίτη. Η καταδίωξη διαδραματίζεται σε ολόκληρο το Αιγαίο και η πλειονότητα των ελληνικών νησιών παίρνει μέρος στην πλοκή.

Ο Βερν, σε επιστολή του στις 12 Σεπτεμβρίου 1883, ανακοινώνει στον εκδότη του Pierre-Jules Hetzel ότι το μυθιστόρημα αυτό θα είναι συντομότερο από τα προηγούμενα και ότι αποτελεί για τον ίδιο μια ευκαιρία να περιγράψει και να «μυθιστορηματοποιήσει» αυτή τη γωνιά της Ευρώπης που ονομάζεται Αρχιπέ-

λαγος.²³ Χρονικά, ο Βερν μεταφέρει την ιστορία του πενήντα χρόνια πριν από τον χρόνο της συγγραφής, προκειμένου, όπως λέει ο ίδιος, να κινηθεί το ενδιαφέρον του κοινού, χωρίς όμως να επεκταθεί περισσότερο στα ιστορικά περιστατικά εκείνης της εποχής. Ωστόσο, μόλις ο Hetzel έλαβε το χειρόγραφο, δεν παρέλειψε, κατά τη συνήθειά του, να κάνει καίριες παρατηρήσεις στον Βερν. Η κεντρική διαφωνία αφορούσε τον τρόπο με τον οποίο τα μυθιστορηματικά επεισόδια της πειρατικής καταδίωξης και της ερωτικής περιπέτειας εντάσσονται στο ιστορικό πλαίσιο της επαναστατημένης Ελλάδας. Κατά τον Hetzel, ο Βερν έγραψε ένα ιστορικό μυθιστόρημα και, ως εκ τούτου, θα έπρεπε να επικεντρωθεί περισσότερο στα ιστορικά περιστατικά που εκθέτει στο πρώτο μέρος και που χάνουν τη βαρύτητά τους στη συνέχεια. Στο περιθώριο της μακροσκελούς επιστολής του επισημαίνει ότι το θέμα του βιβλίου αφορά ουσιαστικά την προσπάθεια του δυτικού κόσμου, από την εποχή των Σταυροφοριών, να απωθήσει τον ισλαμισμό, ζήτημα άκρως επίκαιρο και ακόμη άλυτο.²⁴ Ο Βερν απαντά έντονα στον Hetzel αρνούμενος ότι έχει γράψει ένα ιστορικό μυθιστόρημα, εφόσον μάλιστα η ιστορία ξεκινά από τη ναυμαχία του Ναυαρίνου, όταν πια η Επανάσταση είχε φτάσει στο τέλος της. Κατά τον Βερν, πρόκειται για ένα μυθιστόρημα που απλώς μεταφέρεται χρονικά στο παρελθόν, και που σε καμιά περίπτωση δεν αφορά τον πόλεμο ενάντια στους Τούρκους αλλά την εξάρθρωση των πειρατών, οι οποίοι είναι κάθε εθνικής προέλευσης. Η ερωτική ιστορία, επισημαίνει ο Βερν, αποτελεί μόνο το πρόσχημα για ένα κατεξοχήν γεωγραφικό μυθιστόρημα με θέμα το Αρχιπέλαγος. Το ζήτημα της απώθησης του ισλαμισμού και η συνέχιση των Σταυροφοριών είναι για τον Βερν ένα εντελώς διαφορετικό ζήτημα που ποτέ δεν θέλησε να θίξει. Και κλείνει λέγοντας χαρακτηριστικά: «Το Αρχιπέλαγος στις φλόγες δεν είναι η Ελλάδα στις φλόγες».²⁵

Η έντονη αντίδραση του Βερν απηχεί άλλωστε και τη γενικότερη σύλληψη του έργου του. Πράγματι, ο Ιούλιος Βερν δεν θέλησε να γράψει ούτε εθνικές ιστορίες ούτε εθνικές γεωγραφίες. Ο στόχος του υπήρξε πάντα διδακτικός και οικουμενικός, με πρότυπα που αναδεικνύουν τη δύναμη του πνεύματος και τις ανθρωπιστικές αξίες. Η διαμάχη Βερν και Hetzel έληξε με κάποιες περικοπές στην αισθηματική ιστορία, χωρίς ωστόσο ο Βερν να δεχθεί ποτέ ότι το μυθιστόρημά του ήταν ιστορικό, αλλά γεωγραφικό και επιστημονικό, όπως και το σύνολο του έργου του: «Évidemment, je me tiendrai toujours et le plus possible dans le géographique et le scientifique, puisque c'est le but de l'œuvre entière».²⁶ Το γεγονός όμως ότι πράγματι επέλεξε το ιστορικό πλαίσιο της ελληνικής Επανάστασης για να τοποθετήσει την καταδίωξη των πειρατών και να οδηγήσει τον αναγνώστη του σε μια γεωγραφική περιήγηση των νησιών του Αιγαίου οφείλε-

ται, σύμφωνα με δική του ομολογία, σε έλλειψη έμπνευσης. Δεν είχε πια άλλα θέματα που να εστιάζουν στο αξιοπερίεργο: «Je n'ai plus de sujets dont l'intérêt soit dans l'extraordinaire, *Ballon, Capitaine Nemo*, etc. Il me faut donc chercher à intéresser par la combinaison. Or, *l'Archipel en feu* est un roman combiné».²⁷

Πράγματι, αν διαβάσουμε το μυθιστόρημα υπό αυτό το πρίσμα, τότε οι ιστορικές υπερβολές για τη δράση των πειρατών στο Αιγαίο αλλά και η επιλεκτική διόγκωση της μανιάτικης στερεοτυπολογίας δείχνουν να οφείλονται στην αγωνιώδη προσπάθεια του Βερν να αναζητήσει αξιοπερίεργα θέματα προκειμένου να κινήσει το ενδιαφέρον των αναγνώστών του. Είναι γνωστό ότι όλα τα μυθιστορήματα του Βερν, όσο απίστευτα και αν φαίνονται, έχουν ένα επιστημονικό και τεχνολογικό υπόβαθρο, που πιστοποιεί και τεκμηριώνει την πάντα επιθυμητή αληθοφάνειά τους. Άλλωστε πολλές, εξωπραγματικές για την εποχή τους, ιστορίες του Βερν (όπως το ταξίδι στη Σελήνη) τελικώς πραγματοποιήθηκαν. Ο Βερν δεν συγγράφει παραμύθια αλλά φανταστικές ιστορίες που πάντα στηρίζονται σε ένα αληθοφανές και επιστημονικά τεκμηριωμένο πλαίσιο. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνει και τον διδακτικό του στόχο, τη μετάδοση γεωγραφικών και επιστημονικών γνώσεων στους κατά κανόνα νεαρούς αναγνώστες του. Στην περίπτωση του *L'Archipel en feu*, διαπιστώνουμε ότι είναι το πραγματικό ιστορικό πλαίσιο –και όχι οι επιστημονικές τεχνολογικές πληροφορίες– που χρησιμοποιείται ως μέσο τεκμηρίωσης της πραγματικότητας και μετάδοσης ιστορικών αλλά και –κυρίως– γεωγραφικών πληροφοριών στους αναγνώστες. Η ιστορία όμως, και ιδίως η συγκεκριμένη περίοδος που επιλέχθηκε να παρουσιαστεί στο μυθιστόρημα, ενώ συνιστά πράγματι μόνο το πλαίσιο μιας περιπετειώδους μυθιστορηματικής πλοκής, προσφέρει συγχρόνως πληροφοριακό υλικό στους αναγνώστες, ενώ κατά κύριο λόγο διδάσκει την πάλη για εθνική ανεξαρτησία, για προσωπική ελευθερία και προσωπική αυτοδιάθεση και εξαίρει την τιμότητα, τη φιλοπατρία, την αυτοθυσία και τον ηρωισμό. Έτσι, το μυθιστόρημα αυτό, μολοντί πράγματι άνισο ως προς το κέντρο βάρους του (και στο σημείο αυτό είχε δίκιο ο Hetzel), ή αποτέλεσμά συνδυασμού (όπως υποστήριζε ο Βερν), θα μπορούσε πράγματι να θεωρηθεί περισσότερο διδακτικό, ανθρωπιστικό και γεωγραφικό παρά ιστορικό.

Μολοντί ο μυθοπλαστικός ιστός δικαιολογεί την παρουσία κουρσάρων και ωραίων γυναικών και ίσως την ελευθερία που πήρε ο Βερν στην ανάπτυξη της πλοκής, ωστόσο δεν είναι δυνατόν να αγνοήσουμε ότι η εκπεσμένη και χρεοκοπημένη εικόνα της Ελλάδας στα 1884 έπαιξε το ρόλο της στην αναπαράσταση της επαναστατημένης Ελλάδας του 1827-28. Η ρεαλιστική γραφή του Βερν τοποθετεί την πλοκή σε ακριβές χωροχρονικό πλαίσιο και ανασυνθέτει τα πλέον σημαντικά πολεμικά γεγονότα της περιόδου χωρίς να αμελήσει να κάνει

μνεία στη γενναιότητα των Ελλήνων αλλά ούτε και στη συμβολή των Μεγάλων Δυνάμεων, στην οποία ουσιαστικά αποδίδει και την ανεξαρτησία της χώρας. Ο Ιούλιος Βερν φέρει την οπτική του Ευρωπαίου του τέλους του 19ου αιώνα, που γνωρίζει ότι η Ελλάδα της Επανάστασης πάλεψε σθεναρά για την ανεξαρτησία της, αλλά, απαλλαγμένος πλέον από τις ρομαντικές υπερβολές του φιλελληνισμού, αντικρίζει μια χώρα χωρίς φυσιογνωμία ικανή να ανταποκριθεί στα δυτικά ή τα κλασικά πρότυπα, ρηγμαγμένα από τη ληστεία και τον πολιτισμικό μαρασμό. Ξεχωριστή μνεία κάνει ωστόσο στον ηρωισμό των γυναικών και στη συμβολή τους στον Αγώνα, συμβάλλοντας έτσι στην ενίσχυση μιας στερεότυπης εικόνας της πρόσφατης ιστορικής πραγματικότητας. Αναφέρει τη Μπουμπουλίνα, και στο πρόσωπό της πλάθει το πορτραίτο της γενναίας Μανιάτισσας, μητέρας του πειρατή Στάρκου.

Τα μορφολογικά και θεματικά στερεότυπα των περιηγητικών κειμένων δεν λείπουν από το μυθιστόρημα αυτό. Η περιγραφή της καταδίωξης του πειρατή στο Αιγαίο θυμίζει πολύ τις περιηγητικές περιγραφές –άλλωστε το έργο εντάσσεται στη σειρά των «*Voyages extraordinaires*»– όπου κάθε νησί έχει μια αφορμή για να βρει τη θέση του στην αφήγηση, με κάποιες λίγο πολύ στερεότυπες αναφορές στην ονομασία του, αρχαία και νέα, καθώς και τη σύγχρονή του κατάσταση. Από τη Θάσο ως την Κρήτη, χαρακτηριστικές λεπτομέρειες της ναυσιπλοΐας, της γεωφυσικής κατάστασης των νησιών και των λιμανιών τους αναφέρονται με ακρίβεια. Η Μάνη και οι Μανιάτες, έτσι όπως παρουσιάζονται στο μυθιστόρημα, αποτελούν ένα πολύ καλό παράδειγμα για τον τρόπο διάδοσης και διάθλασης των εθνοτικών στερεότυπων εικόνων. Οι ιδιοτυπίες του χώρου και των κατοίκων της Μάνης μεγεθύνονται εντυπωσιακά προκειμένου να διαμορφώσουν μιαν άλλη εικόνα, μυθιστορηματική, ενός λαού απολίτιστου, ημιβάρβαρου και ημιάγριου, άπληστου και αδίστακτου, που ζει αυτόνομα στο εσωτερικό της Ελλάδας και που βάζει το ίδιο όφελος πάνω από το κοινό καλό. Στην περιγραφή του Βερν αναγνωρίζουμε εύκολα τις πηγές του,²⁸ τις οποίες αποκάλυψε και ο ίδιος ύστερα από την οργισμένη αντίδραση των Μανιατών. Η διόγκωση, όμως, και η προφανώς βιαστική και επιλεκτική ανάγνωση των πληροφοριών του τελικά σκιαγραφούν μια ιστορικά παραποιημένη εικόνα της Μάνης, η οποία δεν μπορεί αρκούτως να δικαιολογηθεί από το μυθοπλαστικό πλαίσιο του έργου.²⁹

Ο Ιούλιος Βερν, εκτός από το πολύ γνωστό στην εποχή του περιηγητικό χρονικό του *Henri Belle*, θα πρέπει να είχε διαβάσει και τη σειρά άρθρων για την Ελλάδα του *Émile Burnouf*, που είχαν δημοσιευθεί στη *Revue des Deux Mondes*, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγεται και ένα εκτενές κείμενο για το περιστατικό στο Δήλεσι.³⁰ Δεν ήταν δύσκολο για τον Βερν να στήσει μια περιπετειώδη πλοκή πει-

ρατείας, πρόβλημα εξίσου μεγάλο και υπαρκτό για την επαναστατημένη Ελλάδα,³¹ συνδεδεμένη τόσο με τον αντίκτυπο που είχε δημιουργήσει στην Ευρώπη η σφαγή στο Δήλεσι όσο και με τον ανυπότακτο και απίθασο χαρακτήρα των Μανιατών.

Συμπερασματικά, οι όψεις της Ελλάδας που παρουσιάζονται στο έργο του Ιουλίου Βερν αντανakλούν το πνεύμα της εποχής του και είναι απαλλαγμένες από τον ρομαντικό φιλελληνισμό και την αναζήτηση του αρχαίου παρελθόντος στο πρόσωπο του σύγχρονου ελληνισμού. Άλλωστε ο Ιούλιος Βερν γενικά προτιμά θέματα λιγότερο μελετημένα, και έτσι το γεωγραφικό κυρίως ενδιαφέρον του αλλά και ο διδακτικός του στόχος στρέφονται προς περιοχές και ηπείρους λιγότερο γνωστές στο αναγνωστικό κοινό από ό,τι η Ελλάδα. Σε γενικές γραμμές, η ελληνική θεματολογία εντάσσεται στη γενικότερη φυσιογνωμία του έργου του, δεν έχει ιστορική ή εθνική διάσταση και απηχεί την πίστη του Βερν στην οικουμενική αξία της πνευματικής δημιουργίας, την πίστη του στην ανεξαρτησία των λαών αλλά συγχρόνως και το φιλοπερίεργο επιστημονικό ενδιαφέρον του.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1 Ο Ιούλιος Βερν ξεκίνησε ήδη από το 1848 να δημοσιεύει αρχικά διηγήματα και θεατρικά έργα, ενώ το 1862 παρουσίασε το χειρόγραφο του πρώτου του μυθιστορήματος στον έκτοτε μόνιμο εκδότη του Pierre-Jules Hetzel. Επρόκειτο για το *Cinq semaines en ballon*, που δημοσιεύτηκε το 1863, εγκαινιάζοντας τη σειρά *Voyages extraordinaires*. Βλ. σχετικά, M. Allotte de la Fuÿe, *Jules Verne, sa vie, son œuvre*, Παρίσι, Hachette, 1953, σσ. 91 κ.ε. Επίσης, βλ. Arthur B. Evans, «Jules Verne and the French Literary Canon», Liverpool University Press, στο: Edmund J. Smyth (ed.), *Jules Verne. Narratives of Modernity*, Liverpool, 2000, σσ. 11 κ.ε. <http://jv.gilead.org.il/evans/JV_Canon.html>

2 Sophie Basch, *Le mirage grec. La Grèce moderne devant l'opinion française (1846-1946)*, εκδόσεις Hatier, σειρά "Confluences", Αθήνα, Librairie Kaufmann, 1995, σσ. 173 κ.ε.

3 Για το έργο της Γαλλικής Αρχαιολο-

γικής Σχολής, βλ. Georges Radet, *L'histoire et l'œuvre de l'École française d'Athènes*, Παρίσι, Fontemoing, 1901. Βλ. επίσης, Sophie Basch, *ό.π.*

4 Marie A. Belloc, «Jules Verne at Home», *Strand Magazine* (February 1895). <<http://jv.gilead.org.il/belloc/>>

5 Βλ. σχετικά, Ian B. Thompson, «Jules Verne, Géographie et l'Écosse au XIXe siècle», *La Géographie: Acta Geographica* (Δεκέμβριος 2003), σσ. 48-71.

6 Marie A. Belloc, *ό.π.*

7 P. H. Sherard, «Jules Verne chez lui : Sa propre version de sa vie et de son œuvre», traduit par William Butcher, *Bulletin de la Société Jules Verne*, 95 (3e trimestre 1990), σσ. 20-30. Βλ. επίσης το αναθεωρημένο κείμενο <<http://jv.gilead.org.il/butcher/sherard.html>>

8 Jean-Paul Dekiss, *Jules Verne. Le rêve du progrès*, Παρίσι, Gallimard, 1991, σ. 94· M. Allotte de la Fuÿe, *ό.π.*, σσ. 168-169.

9 «Parmi ces ouvrages, je remarquai les

chefs-d'oeuvre des maîtres anciens et modernes, c'est-à-dire tout ce que l'humanité a produit de plus beau dans l'histoire, la poésie, le roman et la science, depuis Homère jusqu'à Victor Hugo, depuis Xénophon jusqu'à Michelet, depuis Rabelais jusqu'à madame Sand». *Vingt mille lieues sous les mers* (1869), Librairie Hachette, Le livre de poche, 1990, σ. 107.

10 «Détail curieux, tous ces livres étaient indistinctement classés, en quelque langue qu'ils fussent écrits, et ce mélange prouvait que le capitaine du *Nautilus* devait lire couramment les volumes que sa main prenait au hasard». Στο ίδιο, σ. 107.

11 «Mais la science, plus particulièrement, faisait les frais de cette bibliothèque; les livres de mécanique, de balistique, d'hydrographie, de météorologie, de géographie, de géologie, etc., y tenaient une place non moins importante que les ouvrages d'histoire naturelle, et je compris qu'ils formaient la principale étude du capitaine». Στο ίδιο, σ. 107.

12 *Autour de la lune* (1870), Librairie Hachette, Le livre de poche, 1966, σ. 76-78.

13 Κυρίως στα: *Vingt mille lieues sous les mers* (1869-70), *Autour de la lune* (1870), *Une fantaisie du Docteur Ox* (1872).

14 «Peu à peu, Ned prit goût à causer et j'aimais à entendre le récit de ses aventures dans les mers polaires. Il racontait ses pêches et ses combats avec une grande poésie naturelle. Son récit prenait une forme épique, et je croyais écouter quelque Homère canadien, chantant l'*Iliade* des régions hyperboréennes». *Vingt mille lieues sous les mers*, ό.π., σ. 31.

15 «...des trygles que les poètes appellent poissons-lyres et les marins poissons-siffleurs, et dont le museau est orné de deux lames triangulaires et

dentelées qui figurent l'instrument du vieil Homère». Στο ίδιο, σσ. 382-383.

16 «Parmi les poissons osseux, Conseil nota des makairas noirâtres, longs de trois mètres et armés à leur mâchoire supérieure d'une épée perçante, des vives, aux couleurs animées, connues du temps d'Aristote sous le nom de dragons marins». Στο ίδιο, σ. 426.

17 «On reproduisit même les procès-verbaux des temps anciens, les opinions d'Aristote et de Pline, qui admettaient l'existence de ces monstres, puis les récits norvégiens de l'évêque Pontoppidan, les relations de Paul Heggede, et enfin les rapports de M. Harrington...». Στο ίδιο, σ. 4.

18 «Il est un charmant animal dont la rencontre, suivant les anciens, présageait des chances heureuses. Aristote, Athénée, Pline, Oppien, avaient étudié ses goûts et épuisé à son égard toute la poétique des savants de la Grèce et de l'Italie. Ils l'appelèrent *Nautilus* et *Pompylius*. Mais la science moderne n'a pas ratifié leur appellation, et ce mollusque est maintenant connu sous le nom d'Argonaute». Στο ίδιο, σ. 295.

19 Βλ. σχετικά, Jean Chesneaux, *Une lecture politique de Jules Verne*, Παρίσι, Maspero, 1973.

20 Leonidas Kallivretakis, «Jules Verne's Captain Nemo and French Revolutionary Gustave Flourens: a hidden character model?», *The Historical Review* 1 (2004), Institute for Neohellenic Research, National Hellenic Research Foundation, σσ. 207-243.

21 Ευάγγελος Κωφός, «Το επεισόδιο του Δήλτσι. Μέτρα κατά της ληστείας», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τόμ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, 1977, σσ. 306-309.

22 Βλ. σχετικά Guy Riegert, «Comment Jules Verne fit scandale en Grèce», *Bulletin*

de la Société Jules Verne 58 (1981). Επαναδημοσίευση ως Παράρτημα στην έκδοση του *L'Archipel en feu*, éd. Hatier, collection Confluences, Αθήνα, Librairie Kaufmann, 1994, σσ. 263-273.

23 «C'est une occasion pour moi de décrire et de romantifier ce coin de l'Europe qu'on nomme l'Archipel». Olivier Dumas, Piero Gondolo della Riva, Volker Dehs (επιμ.), *Correspondance inédite de Jules Verne et de Pierre-Jules Hetzel (1863-1886)*, τόμ. III (1879-1886), Γενεύη, εκδόσεις Slatkine, 2002, σσ. 190-191.

24 Επιστολή του Pierre-Jules Hetzel προς τον Ιούλιο Βερν, της 29ης Νοεμβρίου 1883. *Στο ίδιο*, σσ. 193-198.

25 Επιστολή του Ιουλίου Βερν προς τον Pierre-Jules Hetzel, της 30ής Νοεμβρίου 1883. *Στο ίδιο*, σσ. 198-199.

26 Επιστολή του Ιουλίου Βερν προς τον Pierre-Jules Hetzel, στις 2 Δεκεμβρίου 1883. *Στο ίδιο*, σ. 203.

27 *Στο ίδιο*, σ. 202.

28 Ξεχωριστή θέση κατέχει η περιηγητική αφήγηση του Henri Belle, *Trois années en Grèce*, Paris, 1881, σσ. 312-337, όπως και του Émile Yéméniz, «Le Magne et les Maïnotes. Récits et scènes de mœurs de la Grèce», *Revue des Deux Mondes* 56 (1/3/1865), σσ. 5-44.

29 Βλ. σχετικά Guy Riegert, «Naisance de l'Archipel (Les sources et l'intertexte de *L'Archipel en feu*)», *Bulletin de la Société Jules Verne* 64 (1982). Επαναδημοσίευση ως Παράρτημα στην έκδοση του *L'Ardrirul en feu*, ό.π., σσ. 274-297.

30 Émile Burnouf, «Le brigandage en Grèce. Le Drame de Marathon, les Vlaques, leurs origines et leurs mœurs», *Revue des Deux Mondes* 15/6/1870, σσ. 987-1009.

31 Σπυρίδων Φ. Αργυρός, *Η πειρατεία από τον 1500 π.Χ. έως το 1860. Ιστορία και θρύλος*, Αθήνα, 1963.

S O M M A I R E

OURANIA POLYCANDRIOTI: Aspects de la Grèce dans l'œuvre de Jules Verne

Jules Verne n'a pas manqué de se référer à la Grèce dans son panorama géographique et scientifique de ses romans. Cependant, les aspects de la Grèce qui intéressent Jules Verne, s'ils portent encore quelques traces du romantisme, ne se lient pas directement avec la tradition de l'admiration pour l'antiquité classique qui avait fleuri pendant le XVIIIe et le XIXe siècles, ni avec le courant philhellénique qui avait d'ailleurs déjà perdu sa force initiale. La Grèce qui intéresse Jules Verne s'intègre dans la conception générale de son œuvre qui promouvoit la connaissance géographique et scientifique mais qui en même temps valorise tout effort d'indépendance personnelle et ethnique. Ainsi, des figures connues de la littérature et de la philosophie antiques, les héros de la Révolution grecque, mais aussi la description des curiosités géographiques et naturalistes du pays se trouvent intégrés dans l'univers fictionnel vernéen qui, malgré parfois l'aspect stéréotypé de certaines de ses références, dépasse clairement la frontière ethnique afin de célébrer l'esprit scientifique et artistique de l'homme dans sa dimension œcuménique.